

Cilësia e ajrit në Kosovë: Drejt standardeve evropiane

HULUMTIM

08/2019

Cilësia e ajrit në Kosovë: Drejt standardeve evropiane

Autor: **Mathilde Tchounikine**

Editor: **Leartha Hollaj**

Programi: **Zhvillim i qëndrueshëm**

Publikimi: **Qershor 2019**

Foto e ballinës: **Unsplash**

Zhvillimi i Qëndrueshëm
Sustainable Development

Instituti për Politika Zhvillimore – INDEP

Botim i Institutit për Politika Zhvillimore (INDEP). Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Asnjë pjesë e këtij botimi nuk guxon të riprodhohet, të ruhet në ndonjë sistem të të dhënave apo të transmetohet, në asnjë formë apo mënyrë, pa pëlqim paraprak nga botuesi. Botimi mund të shpërndahet në formë elektronike, por vetëm në tërësi dhe vetëm për qëllime jokomerciale.

Mbështetur nga:

**Rockefeller
Brothers
Fund**

Ky punim është publikuar me mbështetjen e Fondit të Vëllezërve Rockefeller. Përmbajtja e këtij dokumenti, duke përfshirë opinionet e shprehura, jo domosdoshmërisht reflektojnë ato të donatorëve të INDEP, stafit të tyre, bashkëpunëtorëve apo Bordit.

Përmbajtja

Hyrje	2
Vrojtim i cilësisë së ajrit	4
1. Ndotësit dhe burimet kryesore të ndotjes.....	4
2. Ndikimi i ndotjes së ajrit.....	6
a) Ndotja e ajrit dhe implikimet shëndetësore.....	6
b) Ndotja e ajrit dhe mjedisi.....	7
c) Ndikimi ekonomik	8
Korniza ligjore	9
1. Legjislacioni evropian mbi cilësinë e ajrit.....	9
2. Legjislacioni në Kosovë dhe shkalla e përputhshmërisë me ligjet e BE-së.....	10
Vlerësimi i cilësisë	12
1. Gjendja e ajrit në Kosovë.....	12
2. Emetimet e ndotësve sipas sektorëve.....	14
3. Vlerësim krahasues mes mesatares së BE-së dhe Ballkanit Perëndimor.....	18
Përmbushja e Kosovës	22
1. Arritjet në sektorin e cilësisë së ajrit.....	22
2. Sfidat e mbetura në lidhje me legjislacionin.....	23
Përfundimi dhe rekomandime	24

Hyrje

Ndotja e ajrit shkakton **9 milionë vdekje në botë çdo vit**, e cila është e barabartë me ¼ e vdekjeve totale¹. Globalisht, vdekshmëria për shkak të ndotjes së ajrit arrin deri në 120 vdekje në 100,000 banorë, ndërsa në nivel evropian ky numër arrin deri në 133 vdekje në 100,000 banorë. Në Prishtinë, të dhënat e siguruar nga Agjensioni për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (AMMK) tregojnë se ajri është “i pashëndetshëm” 50% të kohës, “shumë i pashëndetshëm” 20% të kohës dhe “i rrezikshëm” 5% të kohës². Kur ajri kategorizohet ose si shumë i pashëndetshëm, ose i rrezikshëm, e gjithë popullsia mund, ose ka gjasa të përjetojë efekte serioze shëndetësore³.

Cilësia e ajrit është pjesë e legjislacionit që vendet duhet të përmbushin para se të hyjnë në Bashkimin Europian (BE), ashtu siç është edhe pjesë e **kapitullit 27 të negociatave**. Kapitulli 27, i titulluar si kapitulli i Mjedisit, përcakton që:

“Politika mjedisore e BE-së synon të promovojë një zhvillim të qëndrueshëm dhe të mbrojtë mjedisin për brezat e tanishëm dhe të ardhshëm [...]. Legjislacioni përfshin mbi 200 nene kryesore të ligjeve që mbulojnë legjislacionin horizontal, cilësinë e ujit dhe ajrit, menaxhimin e mbeturinave, mbrojtjen e natyrës, kontrollin e ndotjes industriale, menaxhimin e rrezikut, kimikatet dhe organizmat e modifikuar gjenetikisht (OMGJ), zhurmën, si dhe pylltarinë. Pajtureshmëria me legjislacionin kërkon investime të konsiderueshme”⁴.

Rrjedhimisht, ndotja e ajrit është një nga çështjet që Kosova duhet të punojë në të për të siguruar anëtarësimin e saj në BE.

Legjislacioni i BE-së e përcakton ndotjen si “*futje direkte ose indirekte, si rezultat i aktivitetit njerëzor, të substancave, dridhjeve, nxehtësisë ose zhurmës në ajër, ujë apo tokë, të cilat mund të jenë të dëmshme për shëndetin e njeriut, cilësinë e mjedisit, pronën materiale, apo të pengojë ose ndërhyjë në aplikimet dhe shfrytëzimet e tjera legjitime të mjedisit*”⁵.

Rrjedhimisht, ndotja e ajrit mund të përkufizohet si “*çdo substancë e emetuar në ajër nga një burim antropogjen [i prodhuar nga aktiviteti njerëzor], biogjen [emetimet natyrore nga bota e gjallë, si pyjet dhe kënetat], ose gjeogjen [emetimet natyrore nga bota jo e gjallë, si vullkanet dhe zjarret natyrore], që nuk është pjesë e atmosferës natyrore ose që është prezent në përqendrim më të lartë sesa atmosfera natyrore [...] dhe që mund të shkaktojë efekt armiqësor afatshkurtër ose afatgjatë*”⁶. Është e rëndësishme të theksohet se aktiviteti njerëzor gjithashtu ndërhyr në

¹ SCUTTI, S. “Ndotja e lidhur me 9 milion vdekje në mbarëbotën në 2015”. CNN (2017): <https://edition.cnn.com/2017/10/19/health/pollution-1-in-6-deaths-study/index.html>

² TECHENE, F. “Prishtina po thyen rekorde – për ndotje ajri”. Prishtina Insight (2017): <https://prishtinainsight.com/prishtina-breaking-records-air-pollution/>

³ “Monitorimi i Kualitetit të Ajrit për Prishtinën”. Ambasada e Shteteve të Bashkuara në Kosovë: <https://xk.usembassy.gov/embassy/pristina/air-quality-monitor-pristina/>

⁴ “Kapitujt e Legjislacionit të BE-së”. Politikat Evropiane të Fqinjësisë dhe Negociatat për Zgjerim: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/conditions-membership/chapters-of-the-acquis_en

⁵ Direktiva 2010/75 / BE e Parlamentit dhe Këshillit Europian mbi emetimet industriale (parandalimi i integruar dhe kontrolli i ndotjes)

⁶ DALY, A dhe ZANNETTI, P, "Hyrje në ndotjen e ajrit - Përkufizimet, klasifikimet dhe historia". ASST dhe Insituti EnviroComp (2007): <http://www.envirocomp.org/books/chapters/1aap.pdf>

rritjen e emetimeve natyrore, shembull aktiviteti njerëzor që ndikon në emetimet natyrore me përdorimin e plehrave në bujqësi, duke rezultuar pastaj në rritjen e emisioneve biogjenike.

Ky hulumtim ofron një vlerësim të asaj se ku qëndron Kosova lidhur me standardet e Bashkimit Evropian rreth cilësisë së ajrit. Ky hulumtim plotësohet me një sërë rekomandimesh konkrete se cilat veprime duhet të ndërmerren për të përmbushur kriteret e BE-së dhe për të lehtësuar procesin e pranimit në BE.

Vrojtım i cilësisë së ajrit

1. Ndotësit dhe burimet kryesore të ndotjes

Ndotësit e ajrit klasifikohen në dy kategori. Kategoria e parë ka të bëjë me ndotësit parësorë, të cilët emetohen drejtpërdrejt përmes atmosferës. Kategoria tjetër janë ndotës dytësorë, të cilët nuk emetojnë nga burimet e tyre, por emetohen në atmosferë përmes reaksioneve me ndotësit parësorë⁷.

Ndotësit kryesorë që hasen në Evropë janë:

Materiet e ndara (PM)	Pluhur i shkëlqyeshëm, i emetuar nga automjetet rrugore, transporti, prodhimi i energjisë, ekonomitë familjare, si dhe nga burime natyrore, si deti, kripërat, dheu dhe rëra që e fryn era. Është edhe ndotës parësor, edhe dytësor.
Dioksidi i karbonit (CO₂)	Produkt i djegies së karburanteve, si gazit natyror, qymyrit dhe drurit.
Oksidet e squfurit (SO_x)	Emetohet nga prodhimi i energjisë, industria, anijet dhe ekonomitë familjare. Kontribuon në krijimin e PM.
Oksidet e azotit (NO_x)	Emetohet nga automjetet rrugore, anijet, prodhimi i energjisë, industria dhe familjet. Kontribuon në krijimin e PM dhe O ₃ .
Amoniaku (NH₃)	Emetohet nga aktivitetet e lidhura me menaxhimin e plehrave organike dhe bujqësore, si dhe përdorimin e plehrave në përgjithësi. Kontribuon në krijimin e PM.
Komponimet organike të paqëndrueshme (VOC) dhe komponimet organike të paqëndrueshme jometanike (NMVOC)	Emetohen nga tretësit në prodhime, industri, automjete rrugore, ngrohje shtëpiake, si dhe prodhimi i energjisë. Kontribuon në krijimin e O ₃ .
Metani (CH₄)	Emetohet nga burime natyrore, si ligatinat dhe nga aktivitete njerëzore, si rrjedhja e sistemeve të gazit natyror dhe rritja e bagëtisë. Kontribuon në krijimin e O ₃ dhe gazrave me efekt serrë.
Niveli bazë i ozonit	Ndotës dytësor, i prodhuar nga reaksione komplekse kimike të NO _x dhe VOC-ve në rreze dielli.

Ndotësit më të zakonshëm që gjenden në Evropë⁸

⁷ Ibid

⁸ “Pyetje dhe përgjigje mbi Paketën e Politikës së Ajrit të Pastër të BE-së”. Komisioni Evropian (2013): [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-13-1169_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-1169_en.htm)

Përderisa, sipas Agjencisë Evropiane të Mjedisit, burimet kryesore të ndotjes janë⁹:

- **Transporti** (transporti rrugor, ajror, hekurudhor dhe ujor),
- **Tregtia/Komercializmi** (institucionale dhe ekonomitë familjare),
- **Energjia** (prodhimi dhe shpërndarja),
- **Industria** (përdorimi i energjisë në industri, procese industriale dhe shfrytëzimin e produkteve),
- **Bujqësia** dhe
- **Mbeturinat.**

Në Kosovë, burimet kryesore të ndotjes janë, si vijon^{10 11}:

- Korporata Energjetike e Kosovës (KEK): **Të dy termocentralet me thëngjill (dhe linjit)** në Obiliq, që janë aktive gjatë gjithë vitit. Ato kontribuojnë vazhdimisht në ekspozimin e popullsisë ndaj CO₂, SO₂, NO₂, O₃, PB (plumbit), pluhurit, tymit, diovinave dhe PM.

- **Transporti rrugor**, kryesisht brenda qyteteve. Intensiteti i lartë i trafikut dhe bllokimi i shpeshtë i tij në pikat qendrore të qyteteve, të kombinuara me rritje të dendësisë së popullsisë, çojnë në kontributin e lartë të transportit në ekspozimit total të popullsisë ndaj ndotjes.

- **Druri dhe qymyri**, si burimet kryesore të energjisë në amvisëri dhe në sistemin e ngrohjes qendrore (Termokos).

- **Industritë**: Industria komplekse në Mitrovicë, Ferronikeli në Glllogovc, Fabrika e Çimentos “SharrCem” në Han të Elezit, Fabrika e Kimisë Industriale dhe Gomës “Ballkan” në Suharekë, si dhe industria bazë e rëndë që aktualisht nuk funksionon (Gjakovë, Pejë, Gjilan).

- **Bujqësia,**

- **Mbeturinat.**

⁹ “Cilësia e ajrit në Evropë”. Raporti i Agjencisë Evropiane të Mjedisit Nr. 12/2018 (2018)

<https://www.eea.europa.eu/publications/air-quality-in-europe-2018>

¹⁰ “Kosovë më e shëndoshë”. Organizata Botërore e Shëndetësisë, Programi i Kombeve të Bashkuara për Zhvillim dhe Vullnetarët e Kombeve të Bashkuara (2017):

http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/HK/EH_Kosovo_Joint_Programme_Final.pdf

¹¹ “Raporti i gjendjes së ajrit”. Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor dhe Agjensioni për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (2017): http://www.ammk-rks.net/repository/docs/raporti_i_ajrit_anglisht_18122012.pdf

2. Ndikimi i ndotjes së ajrit

Ndotja e ajrit ka ndikime të shumta negative që kryesisht kanë të bëjnë me shëndetin, mjedisin, por edhe me të ardhmen ekonomike.

a) Ndotja e ajrit dhe implikimet shëndetësore

Rreziqet e ndotjes së ajrit për shëndetin janë kryesisht të lidhura me përqendrimit e PM, veçanërisht PM_{2.5}, që është klasifikuar si **kancerogjen** nga Agjencia Ndërkombëtare Kërkimore mbi Kancerin (IARC). PM_{2.5} depërtojnë thellë në mushkëri dhe dihet që kontribuojnë në **sëmundjet e frymëmarrjes, sëmundjet kardiovaskulare dhe kancerin e mushkërive**. Në sëmundjet e mushkërive kontribuon edhe dioksidi i karbonit, njëjtë si edhe ozoni, që ulin funksionimin e mushkërive dhe acarojnë astmën¹².

Nga ana tjetër, ndotja e ajrit është një nga shkaktarët kryesorë të vdekjeve të parakohshme, sëmundjeve tjera të ndryshme, sulmeve në tru, sëmundjes së mushkërive, kancerit, si dhe astmës¹³. Ekspozimi i grave ose shtatzënave në ajër të ndotur gjithashtu ndikon në fertilitetin dhe repektivisht, shëndetin e të sapolindurve dhe fëmijëve. Ekzistojnë gjithashtu prova se ekspozimi ndaj ndotjes së ajrit lidhet edhe me diabetin e tipit 2, mbipeshën, inflamacionet sistematike, plakjen, sëmundjen e Alzheimerit dhe çmendurinë. Ajri i ndotur paraqet **rrezikun më të madh mjedisor për shëndetin në Evropë**.

Në Kosovë është kryer një studim nga Organizata Botërore e Shëndetësisë (OBSH) për ekspozimin ndaj PM, me qëllim të llogaritjes së efekteve shëndetësore ndaj popullsisë¹⁴. Ky studim ka treguar se **nga 1,000 vdekje totale në Kosovë, 6 janë si pasojë e ndotjes së ajrit**. Për Prishtinën, numrat e këtij studimi përputhen edhe me numrin e personave të pranuar çdo muaj në spital me sëmundje kardiovaskulare, për shkak të përqendrimit të PM në ajër. Studimi shfaq se pranimet në spitale janë më të larta gjatë dimrit, që është gjithashtu stina e emetimit më të lartë të PM-ve. Ndotja e ajrit në Kosovë vlerësohet të jetë shkaktarja e 835 vdekjeve të parakohshme në vit.

Efeket tjera të ndotjes së ajrit në Kosovë përfshijnë sëmundjet akute të frymëmarrjes, përkeqësimin e gjendjes së pacientëve që vuajnë nga zemra dhe astma, kancerin e shkaktuar direkt nga ndotësit, nxitjen e acarimeve të syrit apo hundës, si dhe stresin dhe humbjen e mirëqenies së përgjithshme¹⁵. Çdo vit,

¹² "Pyetje dhe përgjigje mbi Paketën e Politikës së Ajrit të Pastër të BE-së ". Komisioni Evropian (2013): http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-1169_en.htm

¹³ "Cilësia e ajrit në Evropë". Raporti i Agjencisë Evropiane të Mjedisit Nr. 12/2018 (2018): <https://www.eea.europa.eu/publications/air-quality-in-europe-2018>

¹⁴ FABERI, M. dhe RAMADANI, Q. "Vlerësimi i dobësive të tanishme të shëndetit publik për shkak të ndryshimeve klimatike në Kosovë". UNDP (2014): <http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/SLED/Assessment%20of%20the%20current%20public%20health%20vulnerabilities%20due%20to%20climate%20change%20in%20Kosovo%20Final.pdf>

¹⁵ Dreshaj, A., Millaku, B., Shala, S., Selimaj, A. dhe SHABANI, H. "Burimet e ndotjes së ajrit, ndikimet mjedisore dhe shfrytëzimi i burimeve natyrore në Kosovë". Konferenca Ndërkombëtare e CBU-së mbi Risitë në Shkencë dhe Arsim (2017): https://www.researchgate.net/publication/320491788_SOURCES_OF_AIR_POLLUTION_ENVIRONMENTAL_IMPACTS_AND_EXPLOITATION_OF_NATURAL_RESOURCES_IN_KOSOVO

ndotja e ajrit iu shkakton spitaleve 310 raste të reja të bronkitit kronik, 600 pranime spitalore dhe 11 600 vizita urgjente¹⁶.

b) Ndotja e ajrit dhe mjedisi

Ndotja e ajrit gjithashtu ka ndikime të rëndësishme mjedisore dhe ndikon drejtpërdrejt në vegetacion dhe faunë¹⁷. Ndikimet më të dukshme janë:

Oksidet e azotit dhe emetimet e amoniakut çojnë në **eutrofikimin** e ujërave të ëmbla. Eutrofikimi nënkupton procesin që ndodh kur sasi të mëdha të ushqyesve shkaktojnë rritjen e shkajshme të bimëve dhe algave, shumë më shumë se furnizimi normal me lëndë ushqyese. Kjo çon në ndryshime në diversitet të specieve, si rritja e dendur e bimëve ujore që ushqehen me peshq dhe rritja e kafshëve detare. Këto ndryshime ndikojnë edhe në bimët tjera, pastaj¹⁸.

Oksidet e azotit dhe oksidet e squfurit nga djegia e lëndëve djegëse fosile kur kombinohen me ujin në atmosferë dhe bien përsëri në tokë, shkaktojnë **acidifikimin** e tokës dhe shiun acidik. Ky cikël i bën tokën dhe trupat ujorë të papërdorshëm dhe shkakton humbje biodiversiteti.

Ozoni dëmton **kulturat bujqësore, pyjet dhe bimët**, duke zvogëluar absorbimin e dioksidit të karbonit nga vegetacioni dhe ka ndikime negative në **biodiversitet dhe ekosisteme**. Fakti që ozoni po shkatërrohet nga kimikatet dhe nuk po e mbron Tokën nga rrezet ultravjollca të diellit, e dëmton edhe njeriun, edhe mjedisin. Ndotësit e ajrit, si ozoni dhe përbërësit e PM, kontribuojnë edhe në **ngrohjen globale**.

Ndotja e ajrit dëmton gjithashtu **mjedisin e ndërtuar**, si ndërtesat dhe veprat e artit, duke i bërë të vuajnë nga korrozioni, biodegradimi, ndytja, gërryerja dhe venitja e ngjyrave. Shiu acidik përshpejton prishjen e ndërtesave, statujave dhe monumenteve historike¹⁹.

¹⁶ "Analiza mjedisore e vendit në Kosovë: vlerësimi i kostos së degradimit mjedisor, rishikimi institucional dhe rishikimi i shpenzimeve publike të mjedisit". Banka Botërore:

<http://siteresources.worldbank.org/INTKOSOVO/Resources/KosovoCEA.pdf>

¹⁷ "Cilësia e ajrit në Evropë". Raporti i Agjencisë Evropiane të Mjedisit Nr. 12/2018 (2018):

<https://www.eea.europa.eu/publications/air-quality-in-europe-2018>

¹⁸ "Si ndikon ndotja e ajrit në mjedis?": <https://www.reference.com/science/air-pollution-affect-environment-d088916c095b24ea>

¹⁹ Ibid

c) Ndikimi ekonomik

Efektet në shëndet dhe mjedis gjithashtu krijojnë **kosto të konsiderueshme të tregut**: produktivitet të reduktuar në punë, shpenzime shtesë shëndetësore dhe humbje të rendimenteve të kulturave agrokulturore. Këto kosto parashikohet të çojnë në një kosto ekonomike vjetore globale prej 1% të GDP-së botërore deri në vitin 2060. Në BE, kjo kosto mund të arrijë në 2.7%, ndërsa në pjesën tjetër të Evropës do të jetë 2%²⁰.

Përveç kësaj, ndotja e ajrit gjithashtu çon në **kosto jo të tregut**, të krijuara nga rritja e shkallës së sëmundjeve. Këto kosto, të quajtura edhe kostot e mirëqenies, transmetojnë sa njerëz janë të gatshëm të paguajnë për të zvogëluar rreziqet shëndetësore. Në vitin 2015, kostot e mirëqenies të lidhura me vdekjet e parakohshme u vlerësua të ishin 3 trilionë dollarë. Në vitin 2060, OECD parashikon se kjo kosto do të sillet nga 18 deri 25 trilionë dollarë. Kostot e mirëqenies që lidhen me sëmundje parashikohet të arrijnë prej 300 miliardë deri në 2.2 trilionë në vitin 2060²¹.

Në total, vdekjet e parakohshme dhe sëmundjet kronike të shkaktuara nga ndotja e qymyrit të Ballkanit Perëndimor iu kushtojnë të dy sistemeve, si shëndetësor, ashtu edhe ekonomik, diku mes 6.1 dhe 11.5 miliardë euro. Pjesën më të madhe të kësaj barre e bart BE-ja, ndërmjet 3.1 dhe 5.8 miliardë, ndërsa Ballkani Perëndimor llogaritet të paguajë midis 1.9 dhe 3.6 miliardë çdo vit²².

Në Kosovë, kostoja e efekteve shëndetësore të shkaktuara nga ndotja e ajrit në zonat urbane, ka ndikim që mendohet se varion nga 37 në 158 milion euro në vit, e barabartë me 0.89 deri në 3.76% të GDP-së së vendit²³.

²⁰ "Pasojat ekonomike të ndotjes së ajrit në natyrë". OECD (2016): https://read.oecd-ilibrary.org/environment/the-economic-consequences-of-outdoor-air-pollution_9789264257474-en#page17

²¹ Ibid

²² MATERIQI, V., JONES, D., MOORE, C., MULLUVIRTA, L., GIERENS, R., KALABA, I., CIUTA, I. GALLOP, P. dhe RISTESKA, S. "Ndotja kronike e qymyrit: Aksioni i BE-së në Ballkanin Perëndimor do të përmirësojë shëndetin dhe ekonominë në të gjithë Evropën", Evropa përtej fushatës së qymyrit (2019): <https://www.env-health.org/wp-content/uploads/2019/02/Chronic-Coal-Pollution-report.pdf>

²³ "Analiza e Mjedisit në Vendlin e Kosovës: vlerësimi i kostos së degradimit mjedisor, rishikimi institucional dhe rishikimi i shpenzimeve publike në mjedis". Banka Botërore: <http://siteresources.worldbank.org/INTKOSOVO/Resources/KosovoCEA.pdf>

Korniza ligjore

1. Legjislacioni evropian mbi cilësinë e ajrit

Legjislacioni evropian për cilësinë e ajrit është²⁴:

- **Direktiva 2008/50/KE** për cilësinë e ajrit dhe ajër më të pastër për Evropën, duke bashkuar (dhe rrjedhimisht shfuqizuar) të gjithë legjislacionin e mëparshëm, përveç Direktivës së Katërt Daughter (KE rekomandon që mos të përdoret termi “Daughter”, por në vend të tij “Specifike”²⁵:

- **Direktiva 2004/107/KE**, në lidhje me arsenin, kadmiumin, merkurin, nikelin dhe hidrokarburet aromatike polikiklike në ajër (e njohur si Direktiva e Katërt Specifike).

- **Vendimi i Komisionit për Implementim 2011/850/BE**, i cili përcakton rregullat për direktivat 2008/50/KE dhe 2004/107/KE, në lidhje me shkëmbimin e ndërsjellë të informacioneve dhe raportimeve mbi cilësinë e ajrit.

- **Direktiva 2015/1480/KE**, e cila ndryshon anekset e Direktivave 2008/50/KE dhe 2004/107/KE, në lidhje me metodat e referencimit, aprovimin e të dhënave dhe vendosjen e pikave të marrjes së mostrave për vlerësimin e cilësisë së ajrit.

Sipas këtij legjislacioni, kufiri i përqendrimit për secilin nga ndotësit është dhënë në tabelën e mëposhtme:

Ndotësi	Përqendrimi	Periudha	Tejkalimet e lejuara në vit
<u>PM2.5</u>	25 µg/m ³	1 VIT	/
<u>PM10</u>	50 µg/m ³	1 DITË	35
	40 µg/m ³	1 VIT	/
<u>Dioksidi i squfurit (SO₂)</u>	350 µg/m ³ Alermante: 500 µg/m ³	1 ORË	24
	125 µg/m ³	1 DITË	3

²⁴ "Cilësia e Ajrit - Legjislacioni ekzistues ". Komisioni Evropian (2018):

http://ec.europa.eu/environment/air/quality/existing_leg.htm

²⁵ "Rekomandimet e Komisionit Evropian për Terminologji ". <http://ec.europa.eu/environment/water/water-dangersub/terminology.html>

<u>Dioksidi i azotit</u> (NO ₂)	200 µg/m ³ Alarmante: 400 µg/m ³	1 ORË	18h
	40 µg/m ³	1 VIT	/
<u>Monoksidi i karbonit</u> (CO)	10 µg/m ³	MAX 8 ORË	/
<u>Ozoni (O₃)</u>	120 µg/m ³ Alarmante: 240 µg/m ³	MAX 8 ORË	25 për vit, matet mesatarisht në 3 vjet

Standardet e cilësisë së ajrit sipas legjislacionit evropian²⁶

2. Legjislacioni në Kosovë dhe shkalla e përputhshmërisë me ligjet e BE-së

Në Kosovë, ligjet që janë miratuar krijojnë një kornizë legjislative të mirëzhvilluar dhe që i ka të përfshira normat e BE-së në kuadrin ligjor kombëtar.

Ligji për Mbrojtjen e Mjedisit Nr. 03/L-025 ka për qëllim "të promovojë krijimin e mjedisit të shëndetshëm për popullsinë e Kosovës, duke sjellur gradualisht standardet e Bashkimit Evropian për mjedisin"²⁷. Ligji për Mbrojtjen e Ajrit Nr. 2004/30 njih nevojën e harmonizimit të standardeve mjedisore në Kosovë me ato të BE-së²⁸, me qëllim që të "rregullojë dhe garantojë të drejtën e qytetarëve për të jetuar në mjedis me ajër dhe ujë të pastër dhe kjo të arrihet edhe duke mbrojtur shëndetin e njeriut, vlerat natyrore dhe kulturore të faunës, florës dhe mjedisit "(Ligji për Mbrojtjen e Ajrit nga Ndotja Nr. 03/L-160²⁹).

Ligji Nr. 03/L-043 për kontrollin e integruar të ndotjes parasheh parandalimin ose pakësimin e emetimeve që ndotin ajrin, ujin dhe tokën³⁰. Si vlerësimi i ndikimit në mjedis Ligji Nr. 03/L-214³¹, ashtu edhe Ligji Nr. 03/L-024³², vlerësojnë efektet e një projekti në ajër.

Së fundi, udhëzimi administrativ për vlerat e kufizuara të cilësisë së ajrit nr. 02/2011 është autoriteti kompetent për vlerësimin e cilësisë së ajrit dhe përcaktimin e metodave dhe kriterëve të referencimit

²⁶ "Standardet e cilësisë së ajrit ". Komisioni Evropian (2018):

<http://ec.europa.eu/environment/air/quality/standards.htm>

²⁷ "Ligji Nr. 03 / L-25 për mbrojtjen e mjedisit ". Kuvendi i Republikës së Kosovës

²⁸ "Ligji Nr. 2004/30 për mbrojtjen e ajrit ". Kuvendi i Republikës së Kosovës

²⁹ "Ligji Nr. 03 / L-160 për mbrojtjen e ajrit nga ndotja". Kuvendi i Republikës së Kosovës

³⁰ "Ligji Nr.03/L-043 për parandalimin dhe kontrollin e integruar të ndotjes". Kuvendi i Republikës së Kosovës

³¹ "Ligji Nr. 03 / L-214" Për vlerësimin e ndikimit në mjedis ". Kuvendi i Republikës së Kosovës

³² "Ligji Nr. 03 / L-024 për vlerësimin e ndikimit në mjedis". Kuvendi i Republikës së Kosovës

të specifikuara nga Direktiva e BE-së 2008/50/KE dhe 2004/107/KE³³. Ky udhëzim është nxjerrë nga Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor dhe ka për qëllim “të përcaktojë dhe vendosë objektivin për cilësinë e ajrit mjedisor të dizajnuar ashtu që të shmangë, parandalojë ose reduktojë efektet e dëmshme në shëndetin e njeriut dhe mjedis”.

Udhëzimi administrativ 15/2010³⁴ përcakton kriteret për zbatimin e sistemit monitorues të cilësisë së ajrit. Ndërsa, udhëzimet administrative 21/2013 dhe 08/2016 përcaktojnë normat e lejuara të shkarkimit në ajër nga ndotësit.

Kohët e fundit, Strategjia për Cilësinë e Ajrit 2013-2022 ka përcaktuar masat që do të zbatohen për dhjetë vitet e ardhshme: zbatimin e legjislacionit ekzistues për ajrin, zvogëlimin e shkarkimeve që vijnë nga burimet individuale, zvogëlimin e shkarkimeve nga burimet e lëvizshme, zvogëlimin e emetimeve të gazrave serë dhe reduktimin e emetimeve nga aktivitetet publike³⁵.

Mund të përfundohet se standardet e Kosovës për ajrin janë të njëjta me ato të Bashkimit Evropian në ligje; por shkalla e zbatimit të këtyre ligjeve dallon në mënyrë të konsiderueshme. Respektivisht, Kosova po mbetet prapa në zbatimin e legjislacionit të saj.

³³ "Regjistri i legjislacionit dytësor në fuqi të miratuar nga qeveria dhe ministrat". Republika e Kosovës (2019):<http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/2019/04/REGJISTRI-I-AKTEVE-NENLIGJORE.-P%C3%ABrditesuar-m%C3%AB-17.04.2019.pdf>

³⁴ Ibid

³⁵ Ibid

Vlerësimi i cilësisë

1. Gjendja e ajrit në Kosovë

Në Kosovë kontrollohen vetëm ndotësit kryesorë: materet e grimcave (PM) (2.5 dhe 10), ozoni (O₃), monoksidet e karbonit (CO), dioksidi i squfurit (SO₂) dhe dioksidi i azotit (NO₂). Rezultatet e sistemeve të monitorimit, sipas të gjitha dokumenteve, krahasohen me Direktivën Evropiane 2008/50/KE.

Sipas Raportit të Cilësisë së Ajrit nga nëntori dhe dhjetori i 2016-ës, si dhe janari i 2017-ës, përqendrimi i SO₂, CO, NO₂ dhe O₃ nuk i ka tejkaluar vlerat kufi, megjithëse përqendrimi i tyre është akoma më i lartë gjatë atyre muajve sesa në pjesën tjetër të vitit³⁶.

Pavarësisht këtij raporti, tejkalmimet janë regjistruar në lidhje me çështjen e grimcave (PM). Meqenëse sistemit të monitorimit i është dashur një kohë e gjatë për t'u vënë në zbatim dhe as tash nuk është gjithmonë funksional, është e vështirë të dihet saktë përqendrimi i PM në Kosovë. Duke marrë parasysh raportet vjetore mbi gjendjen e mjedisit³⁷ dhe gjendjen e ajrit³⁸ nga Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor, së bashku Agjensioni për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës, kemi arritur me gjetjet e mëposhtme:

Viti	Vlera mesatare vjetore e PM10 (µg/m ³)	Ditët e tejkalimit
2015	40.38	73
2016	30.0	53

Përqendrimi i PM10 dhe ditët në të cilat është tejkaluar vlera kufi në Kosovë gjatë viteve. Sipas Direktivës 2008/50/KE, vlera kufi për PM10 është 40 µg/m³ në vit dhe 50 µg/m³ në ditë. Tejkalmimi lejohet vetëm në 35 ditë.

Mungesa e të dhënave nga sistemi i monitorimit nuk na lejon të analizojmë përqendrimin e PM10 përpara vitit 2015, që si rrjedhojë na jep shumë pak qasje empirike.

Në vitin 2015, përqendrimi i PM10 gjatë gjithë vitit ishte 40.38 µg/m³, i cili është pak më lart se limiti 50 µg/m³. Në vitin 2016, vlera kufi del nën limitin e lejuar. Por, më shqetësuese janë vlerat ditore,

³⁶ "Raporti i cilësisë së ajrit për periudhën nëntor-dhjetor 2016 dhe janar 2017". Agjensioni për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (2017): http://www.ammk-rks.net/repository/docs/Report_on_air_quality_november_january.pdf

³⁷ "Raporti vjetor i gjendjes së mjedisit në Kosovë". Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor dhe Agjensioni për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (2017): https://www.ammk-rks.net/repository/docs/Raporti_i_mjedisit_2016_web_format_eng_22817.pdf

³⁸ "Raporti i gjendjes së ajrit". Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor dhe Agjensioni për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (2012): http://www.ammk-rks.net/repository/docs/raporti_i_ajrit_anglisht_18122012.pdf

sidomos në stinën e dimrit. Në vitin 2016, në 73 ditë është tejkaluar vlera ditore e $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$. I bie që edhe nëse ka më pak ditë në të cilat është tejkaluar norma në vitin 2016, ende mbesin 53 ditë - 18 ditë më shumë se 35 ditët e lejuara për tejkalim. Për shumicën e numrit të ditëve që kufiri lejohet të tejkalohet, ditët tashmë kanë ndodhur. Gjatë muajit janar 2017, shtatë ditë kanë pasur dyfishin e koncentrimin të lejuar PM10 ($100 \mu\text{g}/\text{m}^3$). Vlera më e lartë e regjistruar ishte më 29 janar: $254.9 \mu\text{g}/\text{m}^3$ ³⁹. Kjo vlerë është më shumë se 5 herë vlera e limitit ditor.

Në lidhje me limitin e lejuar, rekomandimi i Organizatës Botërore të Shëndetësisë për vlerën kufi është edhe më i ulët se norma që ndjek BE. Kufiri vjetor i BE është $20 \mu\text{g}/\text{m}^3$.

Viti	Vlera mesatare vjetore e PM2.5 ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)
2015	30.18
2016	27.81

Përqendrimi i PM2.5 gjatë gjithë viteve. Sipas Direktivës 2008/50/KE, vlera kufi për PM2.5 është $25 \mu\text{g}/\text{m}^3$ ⁴⁰.

Përsëri, mungesa e të dhënave për shkak të hyrjes së vonuar në zbatim të sistemit monitorues na ofron të dhëna të pakta për analizim. Vërehet se edhe në vitet 2010 dhe 2011, ku sistem monitorimi ishte vetëm regjistrimi i të dhënave nga stacioni Rilindja në Prishtinë, edhe në 2015 dhe 2016, me një sistem funksional në të gjithë vendin, përqendrimi i PM2.5 është statik mbi vlerën e kufirit vjetor prej $25 \mu\text{g}/\text{m}^3$.

Krahas udhëzimit të OBSH-së për ndotjen e ajrit, rezultatet e Kosovës bëhen edhe më të rrezikshme. Organizata Botërore e Shëndetësisë⁴¹ rekomandon përqendrim nën $10 \mu\text{g}/\text{m}^3$ në ditë të PM2.5. Në janar të 2017-ës, të paktën në 29 ditë ka pasur përqendrim të PM2.5 mbi këtë vlerë.

³⁹ "Raporti i cilësisë së ajrit për periudhën nëntor-dhjetor 2016 dhe janar 2017", Agjensioni për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (2017): http://www.ammk-rks.net/repository/docs/Report_on_air_quality_november_january.pdf

⁴⁰ Ibid

⁴¹ "Cilësia e ajrit në natyrë dhe shëndeti", Organizata Botërore e Shëndetësisë (2018): [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health)

2. Emetimet e ndotësve sipas sektorëve

Energjia, industria, transporti, bujqësia dhe mbeturinat konsiderohen si burimet kryesore të ndotjes. Operatorët të cilët kanë sistemin e tyre të monitorimit brenda zonave të tyre industriale ofrojnë të dhënat e tyre. Të dhënat nga KEK-u, Sharrcem-i dhe Ferronikeli janë në dispozicion në Raportin Vjetor për Gjendjen e Mjedisit në Kosovë nga viti 2011-2012⁴², 2015⁴³ dhe 2017⁴⁴, si dhe në Raportin e Gjendjes së Ajrit të vitit 2012⁴⁵.

Të dhënat mbi ndotjen nga sektori i transportit dhe bujqësisë janë të disponueshme, por nuk ekziston një definim, e as vlerësim për ndotjen që vjen nga mbeturinat.

Sipas Direktivës Evropiane 2001/80/KE dhe Udhëzimit Administrativ Nr. 06/2007 për rregullat dhe normat e emetimit të ajrit nga burimet jo të lëvizshme me shkallë të lartë të djegies, kufiri nga ndotësit është si në vijim:

- Për dioksidin e squfurit (SO₂): 400 µg/Nm³,
- Për oksidet e azotit (NO_x): 500 µg/Nm³,
- Për pluhur: 50 µg/Nm³.

1. Korporata Energjetike e Kosovës (KEK)

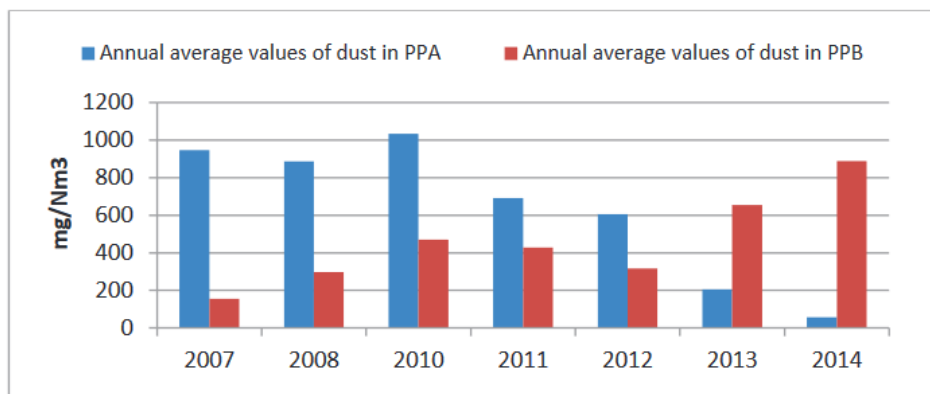

Figure 18. Annual average values of dust in PPA and PPB during 2007 – 2014²¹

⁴² "Raporti për Gjendjen e Mjedisit 2011-2012". Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor dhe Agjensioni për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (2013): http://www.ammk-rks.net/repository/docs/Web_anglisht.pdf

⁴³ "Raporti Gjendja e Mjedisit 2015". Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor dhe Agjensioni për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (2015): <http://www.ammk-rks.net/repository/docs/Anglisht-final.pdf>

⁴⁴ Raporti vjetor i gjendjes së mjedisit në Kosovë". Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor dhe Agjensioni për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (2017): https://www.ammk-rks.net/repository/docs/Raporti_i_mjedisit_2016_web_format_eng_22817.pdf

⁴⁵ "Raporti mbi Gjendjen e Mjedisit 2011-2012". Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor dhe Agjensioni për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (2013): http://www.ammk-rks.net/repository/docs/Web_anglisht.pdf

Që nga viti 2007, emetimet e pluhurit nga termocentrali A (PPA) po zvogëlohen. Kjo po ndodh kryesisht për faktin që elektrofiltrat janë ndryshuar me ndihmën financiare nga Bashkimi Evropian. Në vitin 2014, për herë të parë emetimi ka qenë rreth vlerës maksimale të lejuar ($50 \mu\text{g}/\text{Nm}^3$)⁴⁶. Rritja e shkarkimeve të pluhurit nga termocentrali B (PPB) mund të shpjegohet si rezultat i vjetërsimit të elektrofiltrave. Që atëherë, çdo vit vlerat maksimale të lejuara po tejkalohen gjithnjë e më shumë.

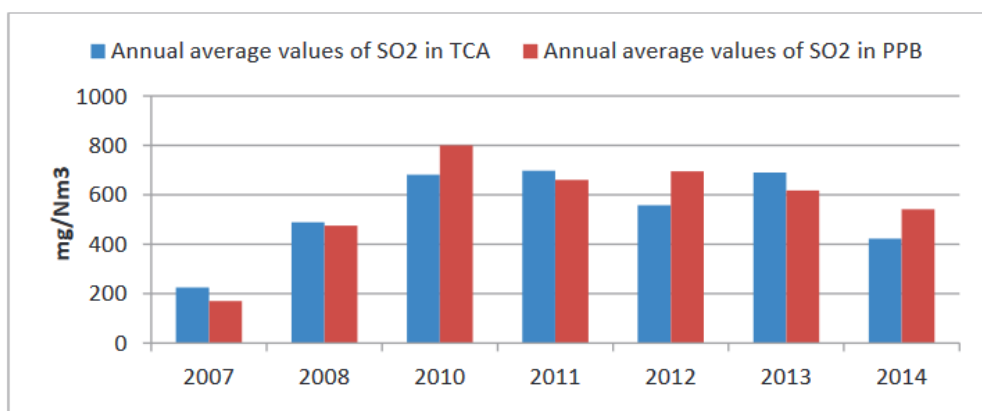

Figure 19. The annual average values of SO_2 in PPA and PPB during 2007 – 2014²²

Emetimet e SO_2 nga PPA dhe PPB tejkalojnë vlerën kufi $400 \mu\text{g}/\text{Nm}^3$ që nga viti 2008. Edhe pse këto shkarkime janë në rënie që nga viti 2010, shkalla e përmirësimit është shumë e ngadalshme. Sidoqoftë, emetimet nga PPA-ja janë pak më të larta se vlera kufi në vitin 2014.

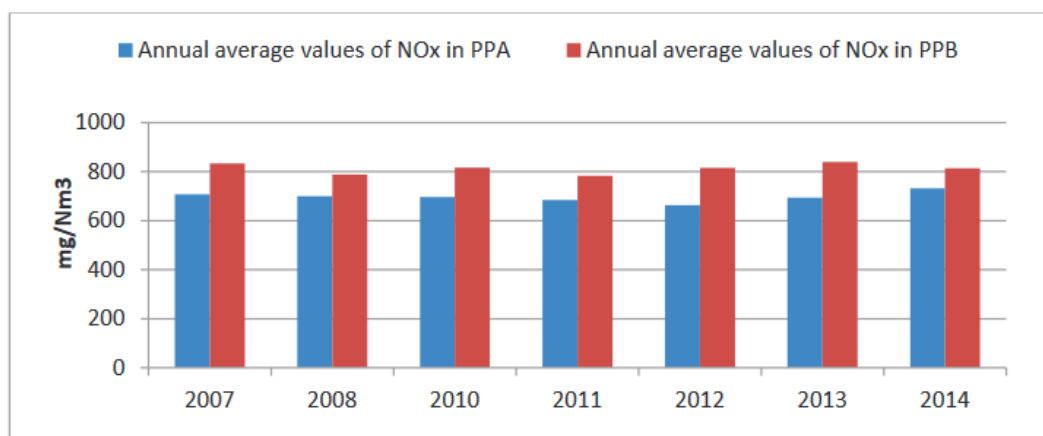

Figure 20. The annual average values NO_x in PPA and PPB during 2007 – 2014²³

⁴⁶ "Raporti mbi gjendjen e Mjedisit 2015". Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor dhe Agjensioni për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (2015):<http://www.ammk-rks.net/repository/docs/Anlisht-final.pdf>

Emetimi i NO_x nga PPA dhe PPB janë thuajse të njëjta përgjatë vitit. Të dyja vlerat e tejkalojnë kufirin prej 500 µg/Nm³.

2. Sharrcem

Sipas të dhënave të tyre, shkarkimet e pluhurit, SO₂, NO_x, CO₂ dhe pluhurit janë nën vlerat kufi që prej vitit 2012.

3. Ferronikeli

Në vitin 2012, Ferronikeli i ka dorëzuar të dhënat e tij në µg/m³ (zakonisht në µg/Nm³), gjë që nuk lejon krahasimin e rezultateve të tyre me vlerën maksimale të lejuar.

Emetimet e pluhurit kanë shkuar nga 90 µg/Nm³ në 50 në 2014, që i bie të jetë afër vlerës maksimale të lejuar.

Emetimet e NO_x janë nën vlerën kufi që nga viti 2013. Nivelet e tejkaloimit janë regjistruar në emetimet e SO₂. Në vitin 2013, emetimet u rritën në 850 µg/Nm³ dhe 600 µg/Nm³ në vitin 2014. Vlera maksimale e lejuar është 400 µg/Nm³.

4. Transporti

Transporti publik në Kosovë zhvillohet keq. Makinat mbeten mjete kryesor për transport. Numri i tyre nga 50,000 sa ishte në vitin 2006, ka shkuar në më shumë se 270,000 në vitin 2014, si dhe është rritur tutje në 343,631 automjete motorike dhe jo-motorike të regjistruara në 2018⁴⁷. Kjo gjithsesi se ka rritur ndjeshëm ndotjen e ajrit nga sektori i transportit rrugor. Sipas inventarit të gazrave serrë, transporti rrugor kontribuon me 12% të totalit të emetimeve në sektorin e energjisë dhe është sektori i dytë më ndotës i vendit, pas industrisë⁴⁸.

5. Bujqësia

Që nga viti 2000, sektori i bujqësisë është përballur me dy probleme kryesore: zgjerimin e zonës urbane dhe rritjen e popullsisë. Kjo e ka rritur edhe kërkesën për ushqim. Rritja e kësaj kërkesë, rrjedhimisht ka bërë që sektori i bujqësisë të përdorë gjithnjë e më shumë plehra dhe pesticide.

Disa pesticide mbesin për vite në ujë dhe tokë, duke dëmtuar mjedisin dhe mund të jenë helmuese për njerëzit që iu ekspozohen (mund të shkaktohet kanceri dhe efekte të padëshirueshme në fertilitet). Njerëzit që janë drejtpërsëdrejti në kontakt me to, punëtorët e bujqësisë, janë më të rrezikuarit, bashkë me njerëzit që jetojnë në zonën kur dhe pasi pesticidet përhapur. Të përjashtuar nga rreziku nuk janë

⁴⁷ "Statistikat e transportit dhe telekomunikacionit, TM4 2018". Agjencia e Statistikave të Kosovës (2019): <http://ask.rks-gov.net/en/kosovo-agency-of-statistics/add-news/transport-and-telecommunication-statistics-q4-2018>

⁴⁸ "Raporti mbi gjendjen e Mjedisit 2015". Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor dhe Agjensioni për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (2015): <http://www.ammk-rks.net/repository/docs/Englisht-final.pdf>

as njerëzit që nuk janë të zonës. Edhe pse me një shkallë rreziku më të ulët, mund te preken përmes ushqimit dhe ujit⁴⁹.

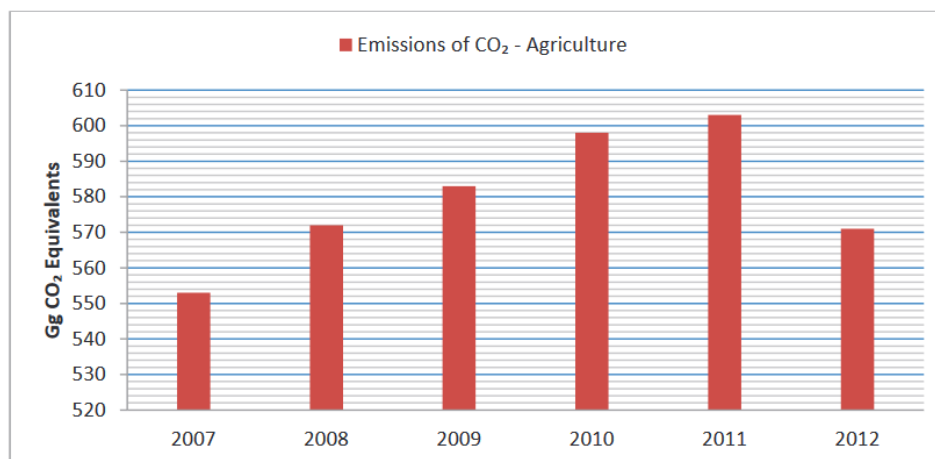

Figure 31: Trend of emissions of CO₂ in the agricultural sector

Nuk ka të dhëna për shkarkimin e ndotësve nga mbeturinat.

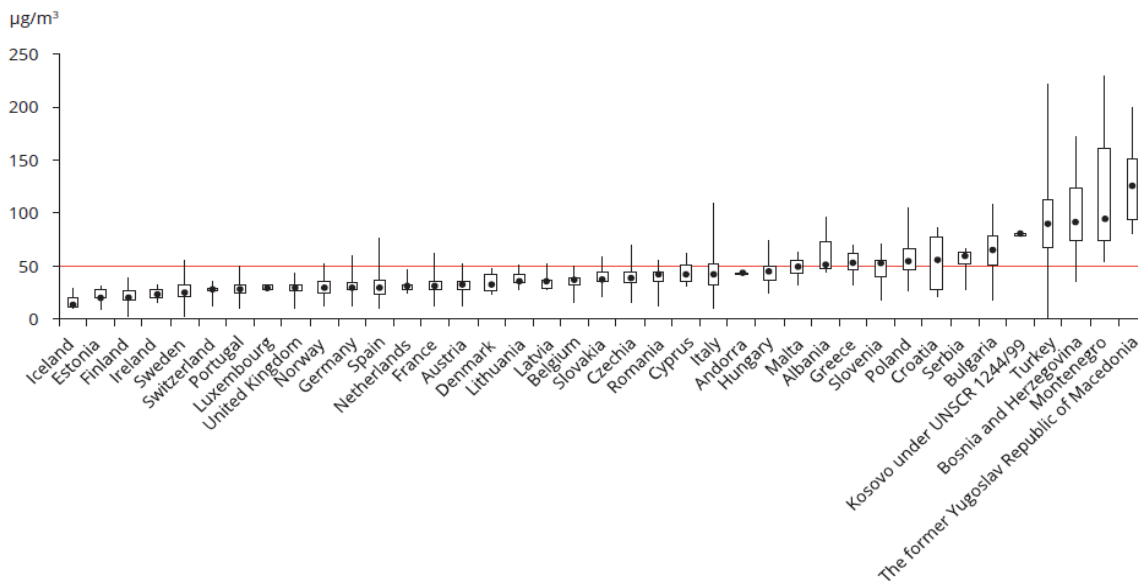
⁴⁹ "Mbetjet e pesticideve në ushqim". Organizata Botërore e Shëndetësisë (2018): <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/pesticide-residues-in-food>

3. Vlerësim krahasues mes mesatares së BE-së dhe Ballkanit Perëndimor

Edhe nëse standardet e BE-së janë më të ulëta se ato që rekomandon Organizata Botërore e Shëndetësisë, shtetet anëtare të BE-së, ashtu si Kosova, ende kanë vështirësi për t'iu përmbajtur atyre⁵⁰. Ndotja nuk mund të shihet nga matjet e SO₂ dhe as nga CO, pasi Kosova nuk i ka raportuar matjet tjera të saj.

1. PM10

Figure 3.1 PM₁₀ concentrations in relation to the daily limit value in 2016

Në vitin 2016, 19 shtete anëtare kanë pasur stacione që kanë raportuar mbi vlerat e PM10, përfshirë Gjermania, Spanja, Franca, Italia, Bullgaria dhe Polonia.

Nëse e shikojmë vlerën e rekomanduar nga OBSH për PM10, me përjashtim të Estonisë dhe Irlandës, të gjitha shtetet anëtare tjera të BE-së e tejkalojnë normën.

Deri më tash, Komisioni Evropian ka nisur 16 raste të shkeljeve të vlerave kufi të PM10 për Bashkimin Evropian, kundër Belgjikës, Bullgarisë, Çekisë, Gjermanisë, Greqisë, Spanjës, Francës, Hungarisë, Italisë, Letonisë, Portugalisë, Polonisë, Rumanisë, Suedisë, Sllovakisë dhe Sllovenisë. Procedura kundër shkeljes nënkupton se Komisioni Evropian tash ndërmer masa ligjore kundër këtyre vendeve për moszbatimin e ligjit të BE, pasi që në të kaluarën u ka dërguar letra dhe u ka dhënë kohë 2 muaj për të marrë masa por s'ka marrë përgjigje. Në vitin 2017, Komisioni ka vendosur që Italia, Hungaria

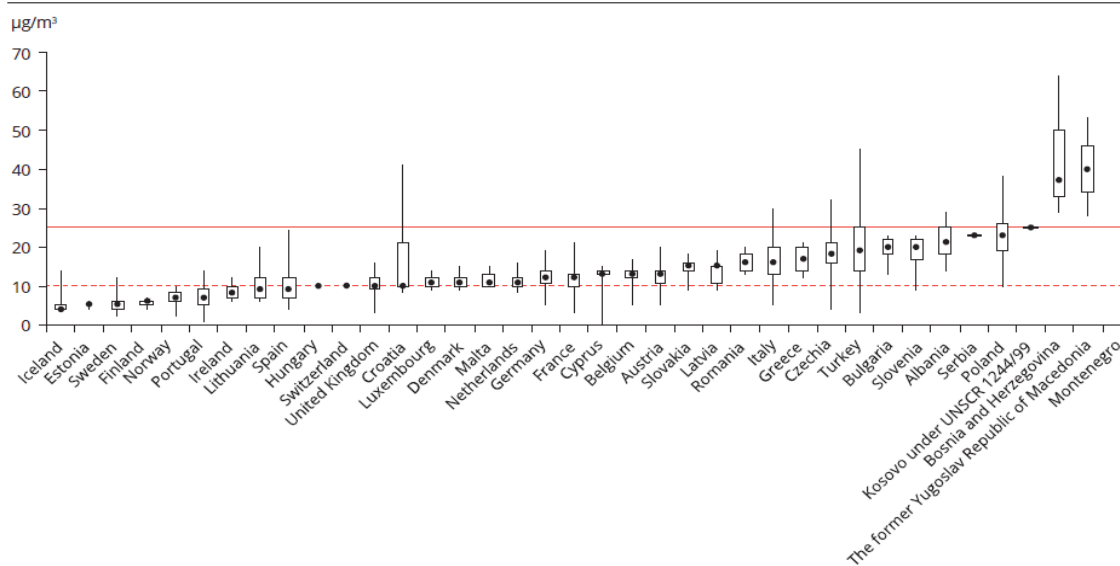
⁵⁰ "Cilësia e ajrit në Evropë", Raporti i Agjencisë Evropiane të Mjedisit Nr. 12/2018 (2018): <https://www.eea.europa.eu/publications/air-quality-in-europe-2018>

dhe Rumania nuk iu kanë përmbajtur masave të tilla dhe i ka dërguar këto vende në Gjykatën Evropiane të Drejtësisë⁵¹, me gjoja financiare ndaj tyre.

Përqendrimet e PM10 janë shumë më të larta në Ballkanin Perëndimor krahasuar me vendet e BE. Nëse Shqipëria dhe Serbia janë pak mbi standardet e BE-së, Maqedonia Veriore ka përqendrim vjetor më shumë se dyfishi i vlerës kufi. Është e vështirë të vlerësohet përqendrimi real në Kosovë, për shkak të mungesës së të dhënave, e evidentuar gjithashtu edhe në tabelë. Megjithatë, përqendrimi i PM10 në Kosovë nuk është aq larg nga përqendrimi i PM10 në Bullgari.

2. PM2.5:

Figure 3.3 PM_{2.5} concentrations in relation to the annual limit value in 2016

Në 2016, 4 shtete anëtare kishin stacione që raportojnë vlera më të mëdha të PM2.5: Polonia, Republika Çeke, Kroacia dhe Italia.

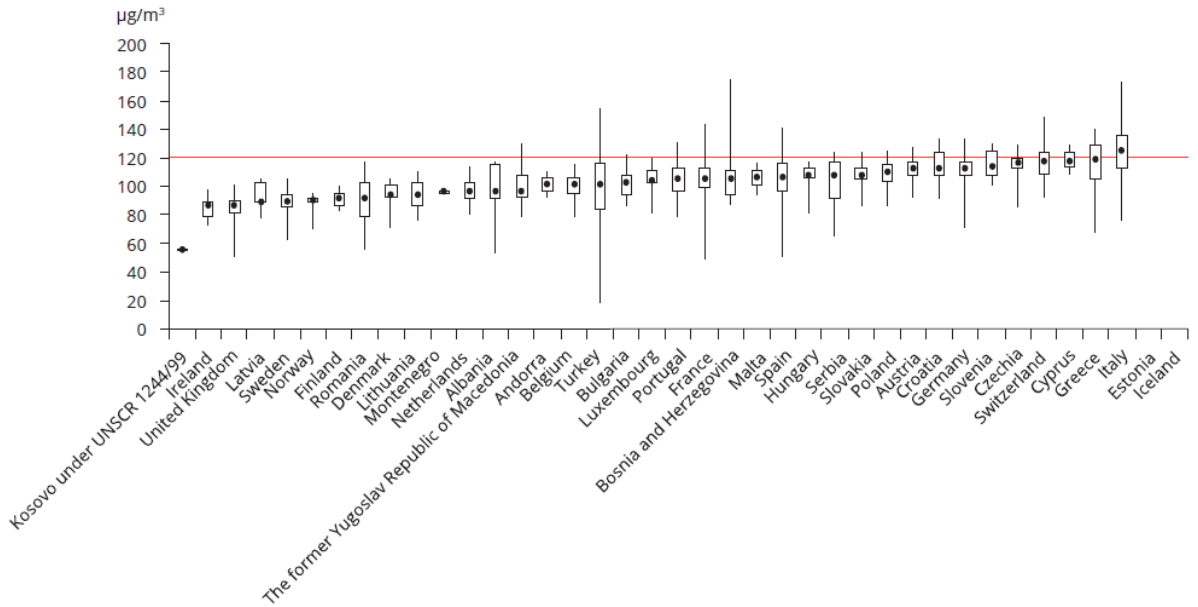
Ashtu si për PM10, përqendrimi i PM2.5 është pak më i lartë në Ballkan, por vetëm Maqedonia Veriore dhe Mali i Zi qëndrojnë mbi vlerën kufi të përcaktuar nga Bashkimi Evropian. Të dhënat ende nuk janë të plota për Kosovën, por duket se përqendrimi është rreth limitit 25 µg/Nm³, ashtu si është në Shqipëri dhe Serbi.

Megjithatë, bazuar në vlerën kufi të OBSH për përqendrimin e PM2.5 në ajër, të gjitha vendet përveç Estonisë, Finlandës dhe Hungarisë raportojnë vlera të tejkaluara.

⁵¹ "Cilësia e ajrit: Komisioni merr masa për mbrojtjen e qytetarëve nga ndotja e ajrit". Komisioni Evropian (2018): http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3450_en.htm

3. O₃:

Figure 4.1 O₃ concentrations in relation to the target value in 2016

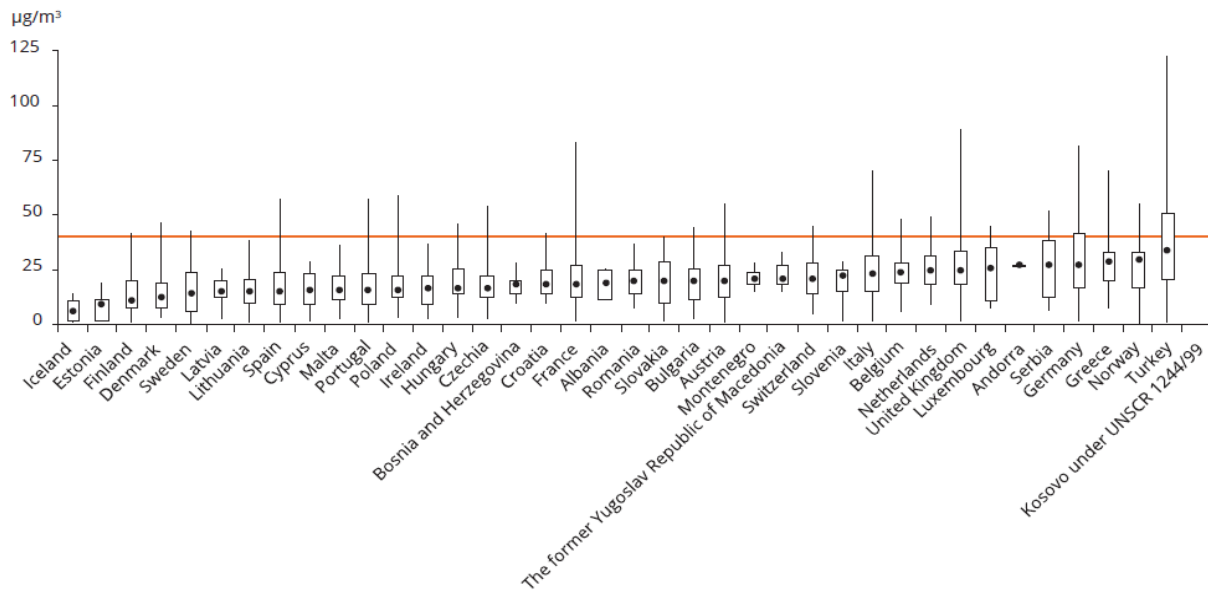

Në vitin 2016, 14 shtete anëtare të Bashkimit Evropian prej 28 gjithsej, kanë tejkaluar përqendrimin e lejuar të O₃. Të gjitha vendet kanë treguar përqendrim të O₃ ndërmjet vlerave 80 dhe 130 µg/Nm³.

Mungesa e të dhënave nuk lejon krahasim mes tyre dhe Kosovës.

4. NO₂:

Figure 6.1 NO₂ concentrations in relation to the annual limit value in 2016

Në 2016, 19 shtete anëtare raportuan tejkalime të NO₂.

Deri tani, 13 raste për shkelje janë ngritur nga Komisioni Evropian për mospërmbajtje ndaj vlerave kufi të NO₂, kundër Austrisë, Belgjikës, Çekisë, Gjermanisë, Danimarkës, Francës, Spanjës, Hungarisë, Italisë, Luksemburgut, Polonisë, Portugalisë dhe Mbretërisë së Bashkuar . Në vitin 2017, Franca, Gjermania dhe Britania e Madhe janë dërguar në Gjykatën Evropiane të Drejtësisë⁵².

Të gjitha vendet e Ballkanit Perëndimor kanë të njëjtin rang koncentrimi si vendet e BE. Por përsëri, mungesa e të dhënave në Kosovë nuk lejon ndonjë krahasim.

Gjithsej, në vitin 2016, 16 hidrocentralet e Ballkanit Perëndimor e kanë ndotur ajrin sa 250 hidrocentrale të BE-së, në emetim të SO₂ dhe PM_{2.5}. Në këtë rangim, Kosova B është termocentrali që emeton më së shumti PM₁₀ në Evropë⁵³.

⁵² Ibid

⁵³ MATERIQLI, V., JONES, D., MOORE, C., MULLUVIRTA, L., GIERENS, R., KALABA, I., CIUTA, I. GALLOP, P. dhe RISTESKA, S. "Ndotja kronike e qymyrit: Aksioni i BE-së në Ballkanin Perëndimor do të përmirësojë shëndetin dhe ekonominë në të gjithë Evropën ", Evropa përtej fushatës së qymyrit (2019):<https://www.env-health.org/wp-content/uploads/2019/02/Chronic-Coal-Pollution-report.pdf>

Përmbushja e Kosovës

Për të vlerësuar ecurinë e Kosovës në këtë çështje, një kapitull i është kushtuar mjedisit në Raportin Vjetor të vendit, të bërë nga Bashkimi Evropian. Raportet e progresit paraqesin arritjet që janë bërë nga vendet potenciale candidate, si dhe sfidat që iu mbeten.

1. Arritjet në sektorin e cilësisë së ajrit

Raporti i parë i progresit u prezantua në vitin 2005⁵⁴. BE përshëndeti faktin që Ligji për Mbrojtjen e Ajrit i miratuar në 2004, solli legjislacionin e Kosovës për ajrin në të njëjtin nivel me standardet evropiane. Gjithashtu, përshëndeti krijimin e një departamenti të Ndikimit në Mjedis në MMPH, roli i të cilit do të jetë përgatitja e Planit të Vlerësimit të Ndikimit në Mjedis, si dhe perspektiva për krijimin e një Agjencie për Mbrojtjen e Mjedisit dhe një Inspektorati Mjedisor.

Në vitin 2006⁵⁵, 2007⁵⁶ dhe 2008⁵⁷, Bashkimi Evropian nuk ka raportuar për asnjë përparim të dukshëm në fushën e cilësisë së ajrit.

Tutje, raportet theksonin një problem të madh që tani është zgjidhur: implementimin e një sistemi monitorimi që funksionon në të gjithë vendin, që siguron të dhëna në kohë reale për publikun. Në të vërtetë, nëse MMPH do t'i kishte prokuruar pajisjet për të vënë në zbatim një stacion të lëvizshëm për monitorimin e cilësisë së ajrit që nga viti 2009⁵⁸ kur kërkohej, sistemi do të kishte qenë në funksion tash e një kohë të gjatë. Në vitin 2010, vetëm një stacion u vu në punë, prej katër nga sa ishin planifikuar⁵⁹. Tre të tjerët u vunë në funksion vitin e ardhshëm⁶⁰. Stacionet shtesë u instaluan në vitin 2013 në mënyrë që sistemi i monitorimit të mbulonte të gjithë territorin e Kosovës. Pavarësisht kësaj, sipas raportit, funksionimi dhe mirëmbajtja e sistemit duhet të përmirësohej dhe stafi teknik që është i kualifikuar duhet të rekrutohej, ashtu që të përpunoheshin dhe publikoheshin të dhënat për ajrin⁶¹. Në vitin 2014, sistemi i monitorimit të cilësisë së ajrit u pajis me njerëz, por raportet mbi gjendjen e ajrit ofronin vetëm informacion bazik mbi ajrin për vetëm në 10 lokacione. Mungesa e mirëmbajtjes gjithashtu e rrezikonte saktësinë e të dhënave të tyre⁶². Në vitin 2018, sistemi i monitorimit të cilësisë së ajrit me të dhëna në kohë reale u bë funksional, më në fund.

⁵⁴ "Kosova (nën Rezolutën 1244) Raporti i Progresit 2005". Komisioni Evropian (2005)

⁵⁵ "Kosova (nën Rezolutën 1244) Raporti i Progresit 2006". Komisioni Evropian (2006)

⁵⁶ "Kosova (nën Rezolutën 1244) Raporti i Progresit 2007". Komisioni Evropian (2007)

⁵⁷ "Kosova (nën Rezolutën 1244) Raporti i Progresit 2008". Komisioni Evropian (2008)

⁵⁸ "Komunikimi nga Komisioni me Parlamentin Evropian dhe Këshillin: Kosova * - Përmbushja e perspektivës së saj evropiane". Komisioni Evropian (2009)

⁵⁹ "Raporti i Progresit për Kosovën* 2010". Komisioni Evropian (2010)

⁶⁰ "Raporti i Progresit për Kosovën* 2011". Komisioni Evropian (2011)

⁶¹ "Raporti i Progresit për Kosovën* 2013". Komisioni Evropian (2013)

⁶². "Progres Raporti i Kosovës*". Komisioni Evropian (2014)

2. Sfidat e mbetura në lidhje me legjislacionin

Raportet nga BE theksojnë tre probleme kryesore: ndarjen e përgjegjësive mes hisedarëve, krijimin e një inventari të ndotësve dhe krijimin e një plani për cilësinë e ajrit. Këto probleme duhet të zgjidhen në mënyrë që të rrisin aftësinë institucionale për të zbatuar legjislacionin aktual, me më shumë njohuri dhe shkathhtësi rreth çështjes së ndotjes së ajrit.

Problemi i parë është **të ndajë qartë përgjegjësitë** mes hisedarëve për zbatimin e ligjeve mbi mjedisin. Deri në vitin 2010, BE vazhdimisht ka shprehur keqardhje se nuk ka pasur përparim në përcaktimin e roleve dhe përgjegjësive institucionale në fushën e cilësisë së ajrit⁶³. Në vitin 2012, raporti thoshte se institucionet për zbatimin e standardeve të BE-së ekzistojnë, por se “kapaciteti i tyre për të zbatuar dhe detyruar zbatimin e legjislacionit në nivel qendror dhe lokal duhet të forcohet”⁶⁴. E njëjta deklaratë e bë edhe në vitin 2018⁶⁵.

Problemi i dytë është nevoja për të krijuar një **inventar të ndotësve** që BE kërkon që prej vitit 2010⁶⁶, në mënyrë që të maten me saktësi burimet kryesore të ndotjes. Sipas të dhënave të vitit 2015, inventari ende nuk ka qenë i përfunduar⁶⁷.

Problemi i fundit është **krijimi i një plani për cilësinë e ajrit**. Planet për cilësinë e ajrit në zonat ku nivelet e ndotësve tejkalojnë vlerat kufitare (sidomos në vendbanimet e mëdha urbane) janë më se të nevojshme, në mënyrë që të ndërmerren veprime atëherë kur cilësia e ajrit përbën kërcënim të madh për shëndetin publik⁶⁸.

⁶³ "Raporti i Progresit për Kosovën* 2010". Komisioni Evropian (2010)

⁶⁴ "Komunikimi i Komisionit mbi Studimin e Fizibilitetit për Marrëveshjen e Stabilizim Asociimit ndërmjet Bashkimit Evropian dhe Kosovës *". Komisioni Evropian (2012)

⁶⁵ "Instrument për ndihmë paraaderuese (IPA II) - Dokumenti strategjik i rishikuar për Kosovën* (2014-2020). Komisioni Evropian (2018)

⁶⁶ "Raporti i Progresit për Kosovën* 2010". Komisioni Evropian (2010)

⁶⁷ "Raporti i Kosovës* 2015". Komisioni Evropian (2015)

⁶⁸ "Raporti i Kosovës* 2018". Komisioni Evropian (2018)

Përfundimi dhe rekomandime

Përkundër miratimit të ligjeve për mbrojtjen e ajrit dhe të një kornize të ngjashme legislative, Kosova është ende larg standardeve të BE-së. Gjendja e ajrit në rajon është dëshmuar si e dëmshme për popullsinë dhe mjedisin.

Për të parë përmirësime në lidhje me ajrin, Kosova mund të ndërmarrë disa veprimzgjdhje të zbatueshme.

Më poshtë është një listë e rekomandimeve konkrete se si të përmirësohen politikat e cilësisë së ajrit dhe gradualisht të harmonizohen me standardet e BE-së, si vijon:

1. Ngrohjet shtëpiake

Komunat duhet të vendosin kontroll më të rreptë të ngrohjeve së familjeve duke vënë në punë më shumë inspektorë, duke ndaluar djegien e linjtit në stufa, duke gjobitur për djegien e qymyrit dhe mbeturinave, si dhe gjithashtu duke investuar në energji të ripërtëritshme dhe sisteme të ngrohjes qendrore.

Komunat gjithashtu mund të zbatojnë stimujt për zëvendësimin e sobave të vjetra shtëpiake me ato të reja, duke përdorur lëndë djegëse më pak ndotëse për alternativat e ripërtëritshme.

2. Emetimet rrugore

Për automjetet: stimujt duhet të inkurajojnë përdorimin e një karburanti më cilësor dhe duhet të vendoset kontroll i rreptë i cilësisë së karburantit dhe rregulloreve. Duhet të zbatohet një afat kohor për përdorimin e automjeteve të vjetra që ndotin më së shumti. Qeveria nuk duhet të kthehet prapa rreth ligjit që ndalon importimin e automjeteve më të vjetra se 10 vjet dhe kontrollet e rregullta teknike, si dhe shkarkimi i makinave duhet të jetë i detyrueshëm. Mund të bëhet edhe nxitje me tatime më të vogla për të blerë makina të reja, që ndotin më pak, dhe për t'i ricikluar ato të vjetrat.

Duhet të nxiten inkurajimet që njerëzit të përdorin transport alternativ që prodhon më pak ndotje në mjedis. Qeveria duhet të investojë në transport publik më të mirë, duke zhvilluar sektorin hekurudhor dhe duke përmirësuar transportin publik në zonat urbane.

Së fundi, kur niveli i ndotjes të arrië nivel të lartë, rregullat mund të zbatohen si në shumicën e qyteteve të mëdha të Bashkimit Evropian: ndalimi i qarkullimit në qendrat e qytetit, lejimi i transportit publik falas, zbatimi i racionimit të hapësirës rrugore si udhëtim ditor alternativ, i bazuar në numër të rastësishëm ose të barabartë linjash.

3. Sektori i energjisë

Është e nevojshme që qeveria të bëjë zgjedhje të mirinformuara të energjisë, bazuar jo vetëm në aspektin ekonomik, por edhe në një analizë kosto-përfitim. Kjo duhet të përfshijë edhe ndikimin në shëndet dhe mjedis.

Kosova duhet të investojë më shumë në energjinë e ripërtëritshme dhe efikasitetin e energjisë.

Pajtueshmëria me standardet evropiane mjedisore duhet të ketë më shumë rëndësi në procesin e ndërtimit të kapaciteteve të reja energjetike.

4. Industria

Mund të nxiten stimuj që inkurajojnë sektorin e industrisë që të përqendrohet në ndikimin e tyre mjedisor nëpërmjet zbatimit të praktikave më të mira (të cilat mund të bëhen së bashku me Bashkimin Evropian), veçanërisht në lidhje me sistemet e menaxhimit të mbeturinave.

Kosova duhet të mbështetet në instrumentet ekonomike dhe zbatimin e tyre, siç janë parimet e ndotësve që paguajnë, gjobat, ose akuzat kur rregulloret aktuale mjedisore nuk zbatohen.

5. Sektori bujqësor

Kosova duhet të zbatojë masa për kontrollimin dhe monitorimin e përdorimit të pesticideve dhe plehrave kimike. Për ta bërë këtë, rekomandohet krijimi i një sistemi monitorimi për cilësinë e tokës.

Gjithashtu, nxitjet mund të zbatohen për të mbështetur prodhimin e produkteve organike.

6. Rritja e ndërgjegjësimit

Nevojitet qasje më e madhe në informatat mbi efektin e ndotjes së ajrit në mënyrë që publiku të mund të marrë pjesë në marrjen e vendimeve dhe të informohet.

Përmirësimet nuk mund të bëhen pa vullnet politik për të vepruar. Përfshirja kuptimplote është e nevojshme për ta bërë gjendjen e ajrit në Kosovë prioritet, përfshirë sigurimin e sektorit të mjaftueshëm financiar dhe kapaciteteve më të mira administrative. Roli i gjyqësorit në sektorin e mjedisit duhet të jetë shumë më i fuqishëm, për të zbatuar legjislacionin ekzistues.

